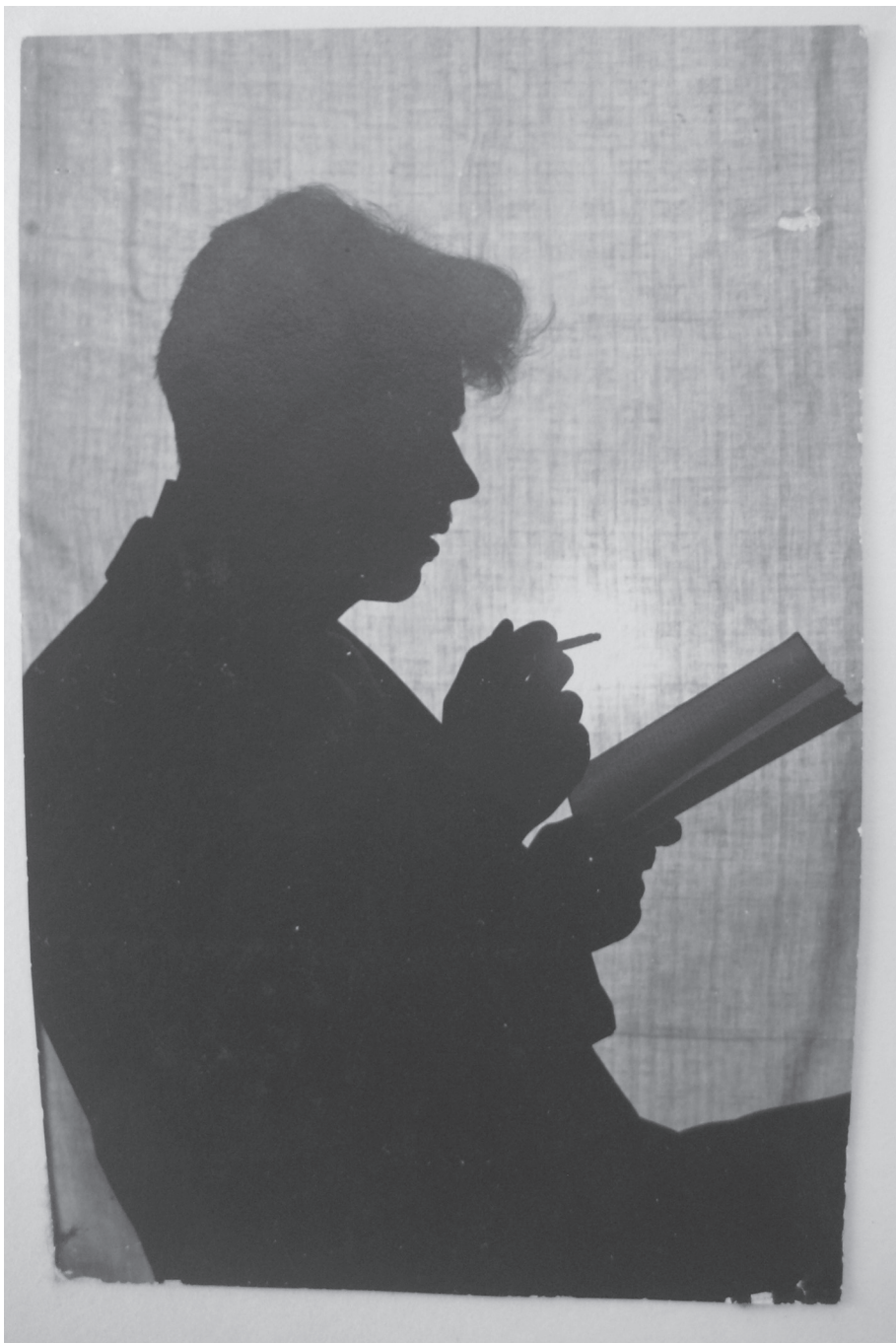

Damion Searls

RORSCHACH

Damion Searls
RORSCHACH

A tintafoltteszt és az észlelés rejtélyei

A fordítás alapja: Damion Searls: *The Inkblots: Hermann Rorschach,
His Iconic Test, and the Power of Seeing.*

Hungarian translation published in arrangement with Damion Searls
c/o McCormick Literary, represented by P. & R. Permissions and Rights Ltd.

Copyright © Damion Searls, 2017

Fordította © Hegedűs Péter, 2017

Szerkesztette: Balázs Zsuzsanna

Lektorálta: Heincz Orsolya

Borítóterv: Tabák Miklós

HVG Könyvek, Budapest, 2018
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Tanács Eszter
www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-304-540-4

Minden jog fenntartva.

Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni,
bármely formában vagy eszközzel – elektronikus,
fényképeszeti úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: Sörfőző Zsuzsa
Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt.
Vezérigazgató: Erdős Tamás

Az elme lelkének bámulatosan kevés dologra van szüksége ahhoz, hogy megalkossa mindazt, ami megképzik előtte, és minden erőforrását latba veti, hogy *kifejezhesse önmagát*... Néhány csepp tinta és egy árkus papír elegendő is számára nyersanyagként, hogy egybe gyűjtse és összehangolja a mozzanatok és cselekedeteket.

PAUL VALÉRY: *Degas, Danse, Dessin* (Degas, a tánc és a rajz)

Az Örökkévalóságban Minden Látomás.

WILLIAM BLAKE

TARTALOM

<i>A szerző jegyzete</i>	9
<i>Bevezetés: Tealevélmény</i>	11
1. Minden moccan és életre kel	21
2. „Klex”	31
3. Az embereket akarom olvasni!	40
4. Rendkívüli felfedezések és ütköző világok	50
5. Mindenki járja a maga útját!	66
6. Alakot öltő tintapacák	79
7. Hermann Rorschach szeletekre metéltnek érzi az agyát	93
8. A legsötétebb és a legélethűbb téveszmék	104
9. Kavicsok a folyómederben	119
10. Egy igen egyszerű kísérlet	131
11. A hitetlenkedő érdeklődést keltő teszt	145
12. Rorschach mindenben a saját pszichológiáját látja	171
13. A szebb jövő küszöbén	183
14. A tintafoltok amerikai hódító útja	189
15. Lenyűgöző, elképesztő, kreatív, domináns	204
16. A tesztek királynője	223
17. Ikonikus, mint a sztetoszkóp	235
18. A náci Rorschach-tesztelése	250

19. Képi válság	267
20. A rendszer	279
21. Különböző emberek mást és mást látnak	293
22. Túl igazon és hamison	304
23. Előretékinés	320
24. A Rorschach-teszt nem egy Rorschach-teszt	342
Függelék	
<i>A Rorschach család, 1922–2010</i>	355
<i>Hermann Rorschach jelleme</i>	357
Köszönetnyilvánítás	
<i>Felhasznált irodalom</i>	367
<i>Jegyzetek</i>	371
<i>Illusztrációk jegyzéke</i>	437
<i>Név- és tárgymutató</i>	439

A SZERZŐ JEGYZETE

A RORSCHACH-TESTT MINDÖSSZE tíz, eredetileg Hermann Rorschach által megalkotott, sokszorosított kartontáblákon megjelenített tintafoltot tartalmaz. A szóban forgó ábrák, bármi másnak tekintsük is még őket, alighanem a 20. század leggyakrabban értelmezett és elemzett festményei. A valódi tesztáblákat emberek milliói látták, mi, többiek pedig szinte kivétel nélkül láttuk már a foltok valamely változatát reklámokban, divatcikkekben vagy épp művészi alkotások részeként. A pacák mindenütt jelen vannak, mégis szigorúan őrzött titokként kezelik őket.

Az Amerikai Pszichológiai Társaság (American Psychological Association, APA) etikai kódexe értelmében a tesztanyagok „biztonságát” óvni kell. A Rorschach-tesztet használó pszichológusok többsége úgy érzi, hogy a képek nyilvánossá tétele tönkreteszi a tesztet, a nagyközönségre nézve egyenesen káros, hiszen megfosztja egy értékes diagnosztikai eszköztől. A mindennapi életben látható Rorschach-foltok többsége éppen ezért utánzat vagy átdolgozott változat. A tintafoltokat még tudományos cikkekben és múzeumi kiállításokon is rendszerint csak vázlatosan, elmosódva vagy módosítva jelenítik meg, hogy a szemlélődők ne ismerhessék meg őket teljes valójukban.

E könyv kiadójának és szerzőjének is döntést kellett hoznia, hogy a világ leghíresebb tintapacáit élethűen reprodukálják-e. Meg kellett határozniuk, milyen eljárás lenne a lehető legtiszteletteljesebb a klinikai pszichológusokkal, a potenciális páciensekkel és az olvasókkal szemben. A Rorschach-kutatók körében ez idáig nem született egyértelmű konszenzus akár ebben, akár a tesztel kapcsolatos bármilyen kérdésben. A legkorszerűbb manapság használatos Rorschach-féle tesztelési rendszer kézikönyve leszögezi, hogy „az értékelést nem veszélyezteti, ha a páciens előzetesen már találkozott a tintafoltokkal”.¹ Akárhogyan is, a kérdés annyiban meghaladottá vált, hogy

a képeket mára nem védi szerzői jog, és egyébként is megtalálhatók az interneten, ekképp könnyűszerrel megtekintheti őket bárki, bár ezt aényt a nyilvánosságtól ódzkodó pszichológusok közül sokan mintha nem lennének hajlandók tudomásul venni. Mi végül úgy határoztunk, hogy a Rorschach-foltok egy részét eredeti formájában feltüntetjük e könyvben.

Hangsúlyozzuk azonban, hogy a világhálón vagy e könyvben reprodukált képek megtekintése *korántsem* felel meg a teszt tényleges elvégzésének. „Élesben” ugyanis számít a táblák (hozzávetőleg 24×16 cm-es) mérete, a fehér keret nagysága, a vízszintes formátum, valamint az is, hogy kézbe lehet venni, meg lehet forgatni őket. Súlyba van még a teszt elvégzésének valódi jelentőséget tulajdonító élethelyzetnek, és persze annak is, hogy a válaszokat fennhangon kell közölni valakivel, akiben a tesztalany megbízik, vagy aki iránt valójában nincs bizalommal. A vizsgálat ráadásul túlságosan kifinomult és professzionális ahhoz, hogy kiterjedt szaktudás hiányában is kiértékelhető legyen. A Rorschach-tesztnek nincs „csináld magad verziója”, az ábrákat még akkor sem lehet csak úgy egy ismerősön vagy jó barátan kipróbálni, ha attól az etikai dilemmától eltekintünk, hogy a „kísérleti nyúl” személyiségének olyan vetületei is feltárulhatnak, amelyeket nem kívánt volna megmutatni.

A nagyközönség számára mindig is erős volt a kísértés, hogy a tintapacákat afféle társasági játékká degradálják, bár a teszt valamennyi szakértője – köztük Rorschach is – váltig állította, hogy arra aligha alkalmas. Pedig ez a színtiszta igazság. Sőt, az efféle szándék épp a visszájára sül el: a játék a foltokkal, akár az interneten, akár másutt űzik, köszönőviszonyban sincs a tesztel. Bárki megnézheti magának a tintafoltokat, arra azonban nem érezhet rá önállóan, hogyan is működnek.

BEVEZETÉS

Televéjljósulás

ÁLLÁSINTERJÚJÁN VICTOR NORRIS eljutott az utolsó fordulóig, ám az ezredforduló Amerikájában – lévén szó kisgyermekkel végzendő munkáról – még hátra volt a pszichológiai értékelés.¹ Két hosszú novemberi délutánon összesen nyolc órát töltött Caroline Hill, egy Chicagóban praktizáló, személyiségfelméréssel foglalkozó pszichológus irodájában.

A felvételi elbeszélgetések során Norris eszményi jelöltnek tűnt: megnyerően és barátságosan viselkedett, a munkára szakmai életrajza és makulátlan ajánlólevelei is tökéletesen alkalmasnak mutatták. Hill kifejezetten megkedvelte őt. Az elé tett kognitív teszteken a férfi a normálistól a kiemelkedőig terjedő eredményeket ért el, az IQ-teszten pedig jóval az átlag felett teljesített. Amerika legelterjedtebb személyiségtesztje, az 567 eldöntendő kérdésből álló Minnesota többfázisú személyiségleltár (Minnesota Multiphasic Personality Inventory, MMPI) kitöltése során Norris együttműködőnek és jó kedélyűnek mutatkozott. A kiértékeléskor e teszt eredményei is normálisnak bizonyultak.

Amikor Hill egy sor képaláírás nélküli ábrát is megmutatott a férfinak, és megkérte, mesélje el, vajon mi történik a képeken, Norris – az ugyancsak szabványfelmérésnek számító tematikus appercepciós teszt (Thematic Apperception Test, TAT) kérdéseire – ugyan kissé sablonos, ám viszonylag ártalmatlan válaszokat adott. Történetei kellemesen csengtek, nem tartalmaztak semmilyen oda nem illő gondolatot, és a férfi mesélés közben nem mutatta szorongás vagy egyéb kényelmetlenség jelét.

A második délután végén, alighogy Chicagóban beköszöntött a korai alkony, Hill megkérte Norrist, hogy telepedjen át az íróasztaltól egy alacsony fotelba, amely a dívány mellett állt az irodájában. Ezután saját székét szembefordította a férfiéval, elővett egy sárga jegyzetömböt és egy vastag

dossziét, majd sorra Norris kezébe adta az irattartóból előszedett tíz kartontáblát. Mindegyiken egy-egy szimmetrikus tintafojt látszott. Amint a táblákat egymás után átnyújtotta, minden alkalommal feltette a kérdést: „Mi lehet ez?” vagy „Mit lát a képen?”

Az ábrák közül öt fekete-fehér volt, kettőn vörös formák is feltűntek, három pedig több színben tarkállott. Norrist ezúttal nem egy történet elmondására, még csak nem is érzései leírására kérték, mindössze azt az utasítást kapta, hogy mondja meg, mit lát a képen. Időkorlátot nem szabtak, és arra nézve sem kapott instrukciókat, hány választ adjon. Hill igyekezett a lehető legkevésbé beavatkozni; nem csupán az érdekelte, mit lát Norris a tintafojtokban, arra is kíváncsi volt, hogyan fog hozzá a férfi a feladathoz. Szabadon a kezébe vehette és megforgathatta, karnyújtásnyira tarthatta vagy épp a szeméhez emelhette mindegyik táblát. A kérdéseire Hill folyton kitérő választ adott:³

Megfordíthatom?

Magára van bízva.

A kép egészéről kellene beszélnem?

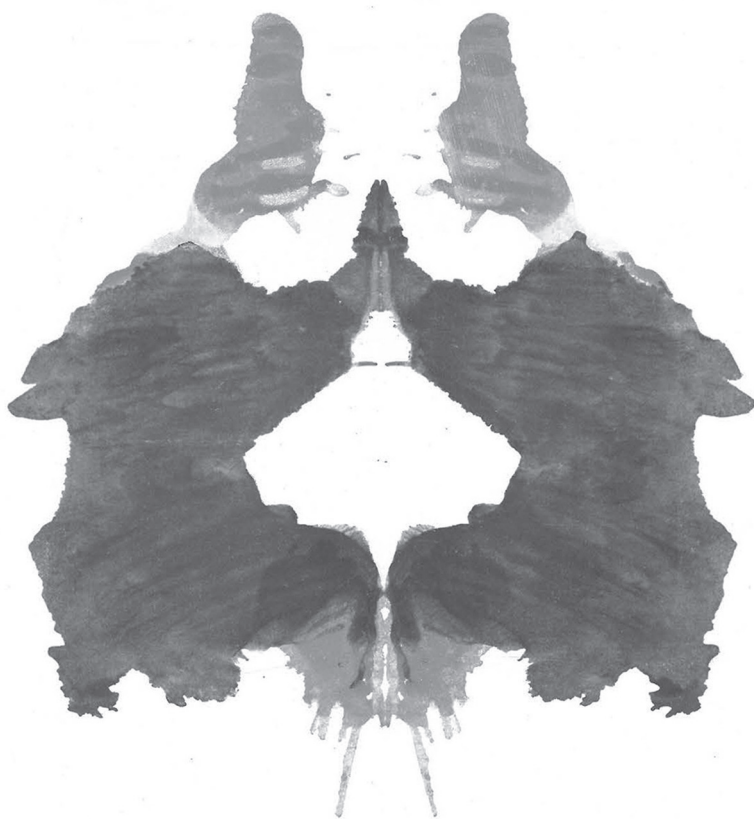
Ahogy tetszik. Különböző emberek mást és mást látnak benne.

Ez a helyes válasz?

Bármilyen válasz megfelel.

Miután Norris mind a tíz ábráról elmondta, hogy mit lát rajtuk, Hill tovább faggatta: „Most felolvasom, amit mondott, és szeretném, ha megmutatná, melyik részletet hol látta a képeken.”

Norris válaszai megrázóak voltak: gyermekek ellen elkövetett szexuális erőszak rajzolódott ki belőlük aprólékos részletességgel, némely foltrészletet nőalaknak látott, akit épp megbüntetnek vagy megölnek. Mielőtt visszatért a Norris válaszait tartalmazó, lefordított jegyzetfüzethez, Hill udvariasan útjára bocsátotta a férfit, aki búcsúzóul erősen megszorította a kezét, rá mosolygott és egyenesen a szemébe nézett. A pszichológus az értékelési szabvány segítségével módszeresen lejelölte Norris feleleteit, amelyeket a kézikönyvben található hosszú listák segítségével „tipikus” és „szokatlan” kategóriákba sorolt. Végigszámolta a formulákat, amelyekkel pszichológiai értékelésekké alakíthatta a kapott pontszámokat, így kirajzolódott a domináns személyiség-

1. és 2. ábra²

típus, az egocentrikusság és a gondolkodásmód rugalmasságának a mutatói, valamint az öngyilkossági hajlam. Amint Hill számított is rá, Norris pontértékei éppoly szélsőséges képet festettek, mint a válaszai.

Norrist a Rorschach-teszt legalábbis arra készítette, hogy személyiségének olyan zugait is feltárja, amelybe másként nem engedett volna bepillantást. A férfi tökéletesen tisztában volt azzal, hogy az állás miatt a személyiségét kiértékelik. Azt is tudta, milyennek akar mutatkozni az elbeszélgetéseken, hogyan adjon semleges válaszokat a teszteken. Álcája a Rorschach-teszt-nél mondta fel a szolgálatot. Már a tintapacákban látott képek is sokatmondók, ám az még árulkodóbbnak bizonyult, hogy minderről milyen nyíltan beszélt.

Ezért is használta Hill a Rorschach-táblákat. Különös és sokesélyes próba ez, amelynél korántsem egyértelmű, mit is ábrázolnak a tintafoltok, hogyan is kellene az embernek reagálni rájuk. Ennél is fontosabb, hogy a vizuális feladat kicselezi az ember védműveit és tudatos önmegjelenítési stratégiáit. Még ha képesek vagyunk is figyelni, mit ejtünk ki a számonkon, azt nem tudjuk befolyásolni, mit látunk egy ábrán. Victor Norris még azt sem tudta uralma alá vonni, mit mondjon *arról*, amit lát. Ez tipikus reakció. Hill már a posztgraduális képzése során megtanulta a későbbi praxisában ismételten beigazolódó szabályt: egy problémás személyiség gyakran képes összeszedni magát egy IQ-tesztre és az MMPI-re, egészen jól teljesíthet a TAT-on, ám „széthullik”, amikor a Rorschach-foltokat teszik elé. Ha valaki egészségesnek akarja beállítani magát vagy épp betegséget szimulál, netán szándékoltan vagy öntudatlanul elnyomja személyisége fontos aspektusait, a Rorschach akkor is jelezheti a turpisságot, ha más tesztek már csődöt mondtak.

Hill nem írta bele a jelentésébe, hogy Norris múltbéli vagy potenciális gyermekmoleesztáló lehet, ennek a megállapítására ugyanis semmiféle pszichológiai teszt nem alkalmas. Ám azt leszűrte, hogy Norris „valóságérzéke rendkívül ingatag”, így nem találhatta alkalmasnak egy olyan munkakörre, amelyben a férfi gyermekekkel dolgozna együtt. Azt tanácsolta a munkaadóknak, hogy inkább ne alkalmazzák. Nem is tették meg.

A pszichológus képtelen volt kiverni a fejéből Norris nyugtalanító teszt-eredményeit, valamint a megnyerő külső és a férfi személyiségének sötétebb oldala közötti kontrasztot. Tizenegy esztendővel azután, hogy a férfival elvégeztette a tesztet, egy terapeuta hívta telefonon, aki a pácienséről, bizonyos Victor Norrisról szeretett volna Hillnek néhány kérdést feltenni.